Vykintas VAITKEVIČIUS

MITOLOGINIŲ IR SAKRALINIŲ OBJEKTŲ ŽVALGYMAI

1998–1999 m. LII tęsė mitologinių ir sakralinių objektų (senojo tikėjimo šventviečių) žvalgymus įvairiuose Lietuvos rajonuose (žr. *ATL 1994 ir 1995 metais*, V., 1996, p. 337–342; *ATL 1996 ir 1997 metais*, V., 1998, p. 474–482). Duomenys apie kai kuriuos Anykščių, Rokiškio, Utenos, Švenčionių ir Zarasų r. žvalgytus mitologinius–sakralinius objektus pateikiami kituose šio leidinio straipsniuose*. Siekta lokalizuoti įvairiuose šaltiniuose minimas ir surinkti papildomų duomenų apie mažai žinomas šventvietes. Paminėtinos svarbesnės iš jų.

Bagaslaviškio (Širvintų r.) alkakalnis, vadinamas Raganos arba Raganų kalnu, yra 0,5 km į ŠR nuo kelio Bagaslaviškis–Gelvonai, 0,2 km į ŠV nuo Bilotų sodybos, 0,15 km į PV nuo kanalizuoto Gelvės upelio kairiojo kranto. Raganos kalnu buvo vadinama PR–ŠV kryptimi pailga kalva. Pokariu jos ŠV dalyje įrengta žvyrduobė sunaikino žymią alkakalnio dalį. Išlikusi kalvos dalis yra maždaug 15×30 m dydžio viršuje, 10–12 m aukščio šlaitais ŠR ir PV pusėse, 2–3 m – P. Pasak padavimų, „prieš šventą Joną [čia] šokdavo raganos". Į PV nuo Raganos kalno plyti Gojaus miškas.

Blandžių (Kėdainių r.) alkakalnis, vadinamas Alkos kalnu, yra 0,68 km į Š nuo kelio Blandžiai–Preikapė, 0,52 km į V nuo kelio Pernarava–Blandžiai, dešiniajame kanalizuoto Svilupio krante. Ant Alkos kalno yra prieškariu įkurta, dabar K. Ulinskio gyvenama sodyba. Kalnas – tai Š–P kryptimi pailga, maždaug 160×60 m dydžio kalva, nuolaidžiais, 2–3 m aukščio R ir P šlaitais. V ir Š pusėse ji nežymiai pereina į dirbamus laukus. Už 0,8 km į ŠR nuo Alkos kalno, 0,1 km į V nuo kelio Pernarava–Blandžiai, yra vadinamoji Alkos bala. Alkos kalno vietovardis minimas dar XVI a. dokumentuose Pernaravos adresu (*Alkokalnė, Jalkas*).

Čižiškių (Ignalinos r.) alkakalnis, vadinamas Bažnyčiakalniu arba Kėkštos kalnu, yra 1,25 km į V nuo kelio Ceikiniai–Ignalina, 0,66 km į Š

* Žr.: Vaitkevičius V., Zabiela G. Žvalgomosios ekspedicijos Rytų Lietuvoje 1999 m., p. 535-546; Brazaitis D., Vaitkevičius V., Zabiela G. Lietuvos–Baltarusijos sienos ruožo Švenčionių rajone žvalgymai, p. 508-512.

nuo kelio Ceikiniai–Zablatiškė, 0,15 km į V nuo bevardžio upelio griovos, besitęsiančios Š–P kryptimi, Kėkštų sodybos PV dalyje. Kalnas pailgas Š–P kryptimi, nelygi jo aikštelė yra 6×10 m dydžio, čia matyti bulviarūsių žymių ir kelios nesenos duobės. Kalno šlaitai 5–6 m aukščio, tik V pusėje jie leidžiasi į gilesnę lomą. Į P ir PV nuo kalno atsiveria plati panorama, matomas Rakštelių Šventas ežeras. Pasak padavimų, čia senovėje prasmegusi bažnyčia.

Laumikonių (Molėtų r.) alkakalnis, vadinamas Laumių kalnu, yra 0,6 km į PR nuo kelio Dubingiai–Paberžė 90° vingio į P, 0,53 km į PR nuo tilto per Asveją kelyje Dubingiai–Dienavagiai, 0,17 km į P–PV nuo Asvejos ežero ŠV užutekio–„rankovės". Kalno ŠR šlaitu eina iš kelio Dubingiai–Paberžė atsišakojantis kelias į Grinkliškius, o kalno PV papėdėje įsikūrusi Ilgevičiams priklausiusi sodyba, dabar virtusi vasarnamiu. Alkakalnis – apylinkėse dominuojantis, ŠR–PV kryptimi pailgas, apie 80 m ilgio gūbrys, kurio plotis viršuje siekia 4–6 m. Aukščiausioje vietoje karo metu buvusi įrengta žeminė. Į R nuo kalno atsiveria vaizdinga Asvejos ežero panorama. Užfiksuoti padavimai pasakoja, kad Laumikonių Laumių kalne gyvenusi Laumė kartu su kitomis dviem Laumėmis Ankštos ir Rožakmenio kaimuose (abu – Vilniaus r.) „dainava sutarytinę (sutartinę)". Realus atstumas tarp Laumikonių ir Ankštos yra 2–3 km, o tarp Laumikonių ir Rožakmenio – 8–9 km.

Pyplių (Širvintų r.) alkakalnis, vadinamas Kupoliu, yra 0,15 km į PV nuo kaimo kapinių ir kelio, atsišakojančio į Pyplius iš kelio Musninkai–Bagaslaviškis, Pavasarių sodybos PV pakraštyje. Kalva yra Bagaslaviškio aukštumos P pakraštyje (todėl čia atsiveria plati panorama į PV, P ir PR), aukštesnė, gyventojams kasant žvyrą kiek apardyta centrinė dalimi. Iki tol Kupolis, matyt, buvo apie 40×60 m dydžio viršuje, 14–16 m aukščio šlaitais V ir P pusėse. ŠR pusėje jis nežymiai pažemėja ir pereina į kitas aukštumas. Pasak padavimų, senovėje čia stovėjusi bažnyčia. Už 0,12 km į P yra vadinamas Kartuvių kalnas.

Radžiūnų (Ukmergės r.) alkakalnis, vadinamas Saulės Krėslu, yra kaimo R pakraštyje, 0,15 km į R nuo J. Martinionio sodybos, pelkėtoje žemumoje. Kalva pailga Š–P kryptimi, 14,5×21,5 m dydžio prie pagrindo, plokščiu viršumi, 1–1,3 m aukščio šlaiteliais. Kalvos P pusėje nuo seno stovi medinis kryžius, o Š – matyti 1 m skersmens užslinkusi įduba (laužavietė).

Dar XX a. vid. per Sekmines ant Saulės Krėslo buvo meldžiamasi, kūrenamas laužas ir puotaujama. Kadangi pačioje kalvoje ir ariant jos pakraščius buvo randama degėsių, anglių ir akmenų, vietos žmonės manė, jog Saulės Krėsle būta „kokio tai aukuro“. Kažkur netoli Saulės Krėslo minimas ir Alkupis.

Vaikučių (Švenčionių r.) alkakalnis, vadinamas Kupoliakalniu, yra 1,25 km į R nuo kelio Ceikiniai–Šventa, 0,15 km į V–PV nuo J. Balsienės sodybos, 0,14 m į Š nuo kelio Vaikučiai–Aučynos. Kupoliakalniu vadinamas pušimis apaugusios, R–V kryptimi besitęsiančios kalvos R pakraštys. Čia kalvos viršus iškilus, siekia 8–10 m plotį. Š kalvos šlaitas leidžiasi į gilią daubą. Kalvos PR papėdėje, palaukėje, gulėjo akmuo, prie kurio pavasarį buvo renkamasi kupoliauti („sanybos žmanės an to akmenia darydava Kupoles – kas lašinių, kas kiaušinių, kų gert atsineš“). Dabar akmuo nustumtas į daubą už 0,06 km į V–ŠV nuo senosios savo vietos. Tai raudonos spalvos, netaisyklingo trikampio formos granito akmuo, natūraliai plokščiu, 1,9×2,3 m dydžio viršumi, kur susiformavusi 40×60 cm dydžio, 4–5 cm gylio įduba. Dabartinis akmens aukštis – 0,7–1 m. Senojoje vietoje iš žemės kyšojo 0,4–0,6 m aukščio jo dalis.

Užupušių (Ukmergės r.) alkakalnis, vadinamas Perkūno kalneliu, yra 0,65 km į Š–ŠR nuo kaimo kapinių, 0,38 km į ŠR nuo Genienės sodybos, 0,15 km į PV nuo kelio į Vadų gamybinį centrą atsišakojimo iš senojo kelio Vilnius–Panevėžys. Kalva – daug metų ariama, apie 60 m skersmens viršuje, dabar vos keliais metrais už aplinkinius laukus aukštesnė pakiluma. Pasak padavimų, čia „trankęsis perkūnas“, vaidendavęsi.

Budriškių (Molėtų r.) mitologinė vietovė, vadinama Šventąja, yra į PR nuo kaimo, Poviliškio girininkijos 147 kvartale, Paščio ir Paštelio ežerų rajone. Skirtingų pateikėjų „Šventoji“ traktuojama tiesiog kaip „miškas“, kaip „upelis“, įtekantis į Paščio ežerą ŠR jo kampe, arba „šaltinis“. Prieškario duomenimis, „prie tos upelės buvusi seniau koplyčia. Prie Šventosios yra daug šaltinių, kurie turėję stebuklingos gydomosios galios. Žmonės nešę aukas. Vėliau bažnytinės vyriausybės buvę uždrausta lankyti ir melstis šioje vietoje“.

Šventosios upelis vidutiniškai 0,8–1 m pločio, vingiuoja pelkėta žemuma. Neaišku, ar jis visas vadinamas Šventosios vardu, ar tik žemupys.

Nėra aiški ir jo pradžia. Dažniausiai teigiama, kad jis jungia Paštelio ežerą su Paščiu. Tokiu atveju jo ilgis siekia apie 0,5 km. Buvusios koplyčios ir stebuklingo Švnč. Panelės apsireiškimo vieta laikomas kalnelis į Š nuo Šventosios upelio įtekėjimo į Paštį, kelio į Budriškes ŠR pusėje. Kalnelis kiek pailgas ŠV–PR kryptimi, maždaug 30×60 m dydžio, plokščiu, į ŠV kiek aukštėjančiu viršumi, 2–4 m aukščio šlaitais. Kalnelio R papėdėje, pelkėtoje Šventosios upelio žemumoje, upelio dešiniajame krante, yra šaltinis, kurio vanduo vietos žmonių ir dabar laikomas „švįstu", gydančiu ir nepaprastu („anas jautrus toksai, žavingas, pasiprausi, tai rodos jau apišviečia akis"). Šaltinio vietoje yra 0,8 m skersmens duburys, iš kurio P kryptimi (205°) prakasta 2,5 m ilgio protaka. Šaltinio vanduo bespalvis, bekvapis. Už 1,1 km į ŠV–V nuo Šventosios yra Budriškių pilkapiai (AR 657).

Kosakų (Ukmergės r.) mitologinė vietovė, vadinama Koplyčiomis, yra Šaltupės miško 58 kvartalo PR kampe, 0,08 km į R nuo kelio Pašilė–Sukiniai. Koplyčių kalnu vadinamas eroduojantis skardis dešiniajame Galbos upelio krante, ties staigiu upelio vingiu. Išliko tik ŠR kalno papėdės fragmentas. Galima spėti, kad tai būta griova atskirtos, ŠV–PR kryptimi pailgos, apie 20–25 m ilgio kalvos gana stačiu šlaitu iš griovos (ŠR) pusės ir, matyt, itin stačiu šlaitu iš Galbos upelio (PV) pusės. Prieškariniuose šaltiniuose fiksuota, kad ši „vieta yra laikoma stebuklinga, ir žmonės iš tos vietos ima [Galbos –V.V.] vandenį akims prausti, gydyti". Galbos upelis ties Koplyčių kalnu daro vingį, atitekėdamas iš PR ir užsisukdamas į V. Šioje vietoje pagrindinė upelio vaga 1,5–2,5 m pločio, 0,2–1 m gylio, tačiau, atrodo, besikaitaliojanti dėl stiprios srovės ir svyruojančio vandens lygio.

1846 m. M. Balinskis čia paminėjo ir akmenį su dubeniu („widać dotąd kamień z wydrążoną dziurą po środku"). 1935 m. šio akmens dar būta prie Galbos. Deja, tiksli senoji jo vieta užmiršta, o pats akmuo 1941 m. buvo nuvežtas į Naceliškio kaimą. Dėl nežinomų aplinkybių akmuo nepanaudotas statyboms ir išliko. Tai mėlynos spalvos granito, 0,96×1,1 m dydžio, apie 0,3 m aukščio akmuo, natūraliai plokščiu, kiek nelygiu viršumi. Jo dubuo 22 cm skersmens, preciziškai nugludintais kraštais viršuje ir sienelėmis, 17 cm gylio. 10 cm aukštyje nuo viršaus jo sienelės stačios, giliau dubuo nežymiai siaurėja ir dugne yra pusrutulio pjūvio. Padavimai šį akmenį sieja su realia ar mitine Koplyčiose buvusia bažnyčia, kur „tą akmenį pripildavo vandens, ir, kaip tikėjo

žmonės, ėjo ton koplyčion, tuo vandeniu prausėsi“. Be to, pasakojama, senovėje žmonės „į [akmens] skylę aukodavo manetas“, kurių XX a. I pusėje vaikai dar daug rasdavę prie Galbos ir eroduojančiame jos krante.

Paprėniškių (Ukmergės r.) mitologinė vietovė, vadinama Šventaragiu, yra 1 km į V nuo kelio į Inkilus atsišakojimo iš kelio Ukmergė–Molėtai, 0,22 km į R nuo Vagonių sodybos, kelio Ukmergė–Molėtai Š pusėje. Pasak vietos gyventojų, iki melioracijos Šventaragiu dar buvo vadinama 2 ha ploto „neįeinama bala“, „kimsynas“. Dabar šioje vietoje ariami laukai, nežymiai išsiskiria loma buvusios daubos vieta.

Sargelių (Ukmergės r.) mitologinė vietovė, vadinama Koplyčiomis, yra tarp Sargelių ir Naceliškio, tarp Galbos upelio dešiniojo kranto ir Šaltupės miško 76 kvartalo (vadinamo Miškyte) P pakraščio, į V nuo K. Bakučionio sodybvietės. Čia, ŠR–PV kryptimi besitęsiančioje lomoje, į Galbos slėnį iš Š „įsiremia“ griova, kuria teka šaltinis. Šaltinis pasklinda slėnyje, nepasiekęs Galbos.

Savidėnų (Molėtų r.) mitologinė vietovė yra kaimo R dalyje, kur telkšo Baltramiejaus bala vadinamos, maždaug 4 ha pelkės su pavienėmis balomis, iš kurių V kryptimi teka Liedės upelis. Baltramiejaus balos Š pusėje yra Vaidulių, P – Pasiekos, arba Raganų, PV – Aukštasis, V – Paąžuolių kalnas, o R pusėje „bala“ susisiekia su pelkėtu Pašaltakšninės mišku. Padavimai pasakoja, kad vakarais ant Vaidulių, Pasiekos ir Paąžuolių kalnų sėdėdamos raganos „susidėjusios“ dainuodavo savo labai gražią „giesmę (sutartinę)“.

Bakšionių (Ukmergės r.) akmens su pėda vieta yra 0,45 km į P nuo kelio Ukmergė–Alionys, 0,37 km į V nuo kelio Alionys–Verškainiai, 0,3 km į ŠR nuo A. Pavydienės sodybos, melioracijos kanalo Š krante, vadinamo Sūplūkų kalno P papėdėje. Melioracijos metu sunaikinto akmens būta melsvos spalvos granito, maždaug 1×1,2 m dydžio, 0,3–0,5 m aukščio. 5–6 cm ilgio įdubimas akmens viršuje, primenantis vaiko pėdelę, skirtingų pateikėjų buvo vadinamas Dievo, Velnio arba Švenčiausios Panelės pėda. Užfiksuota, kad XIX a. pab. ant Sūplūkų kalno jaunimas dar rinkdavosi per Velykas ir kitas šventes „pažaist, padainuot“.

Daugėliškio (Ukmergės r.) akmens su pėdomis vieta yra 0,8 km į PR nuo kelio Daugėliškis–3-iasis Antakalnis, 0,3 km į ŠV nuo Stričkų sodybos, 0,2–0,25 km į PV nuo kelio Daugėliškis–Bartkelevičizna, 0,05–

0,07 km į ŠR nuo kairiojo melioracijos griovio kranto, laukuose. Per melioraciją sunaikinto akmens būta maždaug 1×1,5 m dydžio, 0,5–0,8 m aukščio, su viena ar dviem pėdomis – „senovėje ant šio akmens Panelė Švenčiausia ilsėjosi ir žmonių atminčiai įspaudė savo pėdus".

Savidėnų (Molėtų r.) akmuo su pėda perkeltas į dabar jau apleistą E. Maciulevičienės sodybą. Senoji akmens vieta – pievoje, „akmeniniame tiltelyje (=brastoje)" per Liedės upelį. Akmuo rausvos spalvos granitas, ištęsto trikampio formos, natūraliai plokščiu, nelygiu viršumi. Dabar matoma akmens dalis yra 0,43×0,68 m dydžio, 0,15 m aukščio. Viršuje, arčiau krašto, yra akmens išilginės ašies kryptimi orientuota dešinės kojos pėdos atspaudą primenantis įdubimas, vadinamas Dievo Motinos pėda. Įdubimas 16,5×5–7,3 cm dydžio, iki 1,5 cm gylio.

Strakšiškės (Ignalinos r.) akmuo su pėdomis kyšo iš aukštumos šlaito Strakšiškės piliakalnio (AR 1835) PV papėdėje. Tai balkšvos spalvos, suskeldėjusio ir nežymiai apskaldyto granito akmuo, kurio matoma dalis yra 5,15 m ilgio (Š–P), 3,7 m (Š) ir 0,8 m (P) pločio, 1,6 m (Š) ir 1,25 m (P) aukščio. Pasak padavimų, ant akmens esą įvairių pėdų: arklio, jaučio ar karvės ir kitų, tačiau arba jos dabar jau užslinkusios žemėmis ir nematomos, arba tikrovėje jų nėra ir jos egzistuoja tik padavimuose.

Dūdų (Širvintų r.) akmuo su pėda (AR 1121) yra 0,5 km į PR nuo Kangedų kaimo kapelių, dešiniajame bevardžio kanalizuoto upelio krante, 0,01 km į Š–ŠR nuo vietos, kur minimą upelį kerta lauko kelias, Šašaraiščio pakraštyje. Surinkti duomenys apie šį akmenį verčia manyti, kad į paminklų sąrašus buvo įrašytas „netikras" akmuo. Kaip žinoma, 1960 m. melioratoriai Dūdų akmenį su pėda iš savo vietos iškėlė ir nustūmė į akmenų krūsnį. Atvykę 1970 m. žvalgomosios ekspedicijos dalyviai, kaip rašoma, rado pėduotąjį akmenų krūsnyje apverstą, jį apsaugojo, ir vėliau akmuo buvęs įrašytas į kultūros paminklų sąrašus. 1999 m. senesni aplinkinių kaimų (Dūdų, Totoriškio ir kt.) gyventojai tvirtino, kad „akmuo [dabar] padarytas naujai". Pasak jų, tikrasis akmuo su pėda buvęs apytikriai toje pačioje vietoje, maždaug 1×1 m dydžio, jo viršuje būta ryškaus įdubimo, primenančio žmogaus pėdą. Šis akmuo buvęs suskaldytas, o vėliau į jo vietą atstumtas kitas panašus akmuo, kurio viršuje esantis 9×9 cm dydžio, iki 4,5 cm gylio, į dugną kiek siaurėjantis įdubimas primena

kanopos atspaudą. Už 0,4 km į ŠR–R nuo Dūdų pėduotojo akmens vietos yra Šventaraistis.

Bartkūnų (Ukmergės r.) šaltinio vieta yra 0,5 km į Š nuo Krikštėnų kaimo kapinių, 0,15 km į PR nuo Bartkūnų piliakalnio (AR 1271), 0,1 km į R nuo kelio Krikštėnai–Parija, stačiatikių kapelių (buvo AV 1610), kalvos ŠV papėdėje. Šaltinis sunyko po melioracijos. Jis tryško prie seno, storo ąžuolo su jame įkeltu šventu paveikslu ir buvo puoselėjamas stačiatikių bei katalikų. Šaltinio vanduo buvo laikomas nepaprastu, gydančiu.

Gerdašių (Lazdijų r.) šaltinis, vadinamas Kunigo šaltiniu, yra už Gerdašių senovės gyvenvietės (AV 619) Š ribos, Nemuno kairiojo kranto aukštumos papėdėje, alksnyne. Maždaug 30 m pločio (ŠR–PV kryptimi) sufoziniame cirke trykšta keletas stiprių versmių, kurios susilieja į 1–1,3 m pločio srovingą upelį ir nuteka 205°–210° (P–PV) kryptimi. Už 60 m šis upelis įteka į melioracijos kanalu virtusį upelį. Padavimai pasakoja, kad šaltinio vietoje stovėjusi bažnyčia, kuri prasmegusi. Šaltinio vanduo, kaip tikima, pasižymi gydančiomis savybėmis.

Jugintų (Kauno r.) šaltinis, vadinamas Švento Jono, yra Sitkūnų girininkijos Šilo miško ŠR pakraštyje, 0,47 km į ŠV–V nuo kelio į Pagynę atsišakojimo iš kelio Kaunas–Klaipėda, 0,22 km į PR nuo B. Dabulskio sodybos, Gynios upelio dešiniajame krante. Šaltinio vietoje 1990 m. išmūrytas šulinys ir lauko akmenų sienelė su šv. Jono Krikštytojo atvaizdu iš šlaito (V) pusės. Vandens perteklius iš šulinio užkastu vamzdžiu nuteka į R – į Gynią. Kunigo A. Kašarausko rankraštiniame veikale Lituanica yra 1859 m. fragmentiškai išlikęs Jugintų („we wsi Jagintowiczach") šaltinio aprašymas, kuriame, pažymėtina, pastabus žinių pateikėjas šaltinio dar nevadina šv. Jono vardu, o tiesiog šaltiniu („cudowna krynica szaltinis"). Šaltinio vandens, kaip rašoma, žmonės atvažiuoją ir iš tolimesnių apylinkių, vanduo gydąs akis, žaizdas. Prie šaltinio stovįs kryžius, aplink kurį einama keliais ir dedamos aukos. Pagiję žmonės prie kryžiaus aukoją smulkias varines monetas.

Milašiaus (Ignalinos r.) šaltinis, vadinamas Prakeikta versme, yra 0,95 km į ŠR nuo kelio į Milašiaus vienkiemį atsišakojimo iš kelio Adutiškis–Mielagėnai, 0,32 km į P–PV nuo Milašiaus ežero, 0,12 km į PV nuo Milašiaus vienkiemio, Š–P kryptimi besitęsiančios, 2–3 m (Š), 8–10 m (per vidurį) ir

18–22 m (P) pločio šaltiniuotos griovos R krante. Šaltinis trykšta iš po akmens ir nuteka P–PR (150°) kryptimi, susiliedamas su kitais griovos šaltiniais, kurie teka į Milašiaus ežerą. Matoma rausvo granito, žemėmis užnešto ir šaknimis apraizgyto akmens dalis yra 0,56×0,7 m dydžio, 0,46 m aukščio. Archyviniame 1926 m. šaltinio aprašyme pasakojama, kad šaltinis buvęs nepaprastas ir „kad žmonės dvyliktų valandą gegužės mėnesį nešdava aukas, pvz., kiaušinius, rankoves ir kitus daiktus, nes, sako, kas ant tos versmės nededa aukų, tai ji tam žmogui kas naktį per gegužės mėnesį sapnuojasi: ar velnias ant jos sėdi, ar koks bjaurus paukštis žmogaus balsu kalba ir t. t. Kas nors sapnuojasi, tai būtinai reikia vis jai dėti auka, kad nesisapnuotų", o aukas kai kas atnešąs, „tai tos versmės ūkininkas pasiima jas".

Paštuvos (Kauno r.) šaltinis, vadinamas šv. Jono, yra 0,2 km į ŠR nuo bažnyčios, 0,1 km į Š nuo kelio į Paštuvą, atsišakojančio iš kelio Kaunas–Jurbarkas, į Š–ŠV nuo Laurinavičių sodybos, nežymioje kairiojo Tamsės upelio kranto griovoje, 0,05 km į PV nuo Tamsės. Į šaltinį įleistas cementinis rentinys, virš šaltinio įrengtas stogelis ant keturių stulpelių. Į P nuo šaltinio, seno, sunykusio kryžiaus vietoje yra pastatytas iš kapinių perkeltas antkapinis kryžius. Į ŠR nuo šaltinio telkšo 10×10 m dydžio kūdra. Nepakeistoje, natūralioje aplinkoje šaltinis, matyt, tryško šaltiniuotoje griovoje ir apytikriai 20 m ilgio protaka ŠR kryptimi (45°–55°) tekėjo į Tamsę. Šaltinis buvo laikomas šventu, pasižyminčiu gydomosiomis akių, odos ligų savybėmis.

Randamonių (Varėnos r.) šaltinis, vadinamas Kunigės šaltiniu, yra Randamonių girininkijos 77 kvartalo vidurinėje dalyje, 0,26 km į R nuo Z. Petrelio sodybos, 0,25 km į Š nuo „Čiurlionio kelio" skulptūrinės grupės prie kelio Druskininkai–Kaunas. Šaltinis trykšta kairiajame Griovos (?) upelio krante, 0,4 m skersmens ir 0,3–0,4 m gylio duburėlyje, iš kurio vanduo 4 m ilgio protaka nuteka Š (10°) kryptimi, į Griovos (?) upelį. Šaltinio pavadinimas padavimuose siejamas su „kunigaikščiais". Jo vandeniui buvo priskiriamos nepaprastos gydomosios savybės, motyvuojant tuo, kad šaltinis „teka iš pietų".

Ropiškėlės (Ignalinos r.) šaltinis yra 1,25 km į P nuo kelio Ceikiniai–Mielagėnai, 0,6 km į R nuo Korino ežero, 0,3 km į PR nuo B. Butavičiaus sodybos, gilaus, R–V besitęsiančio, pelkėto slėnio Š pakraštyje, aukštumos papėdėje. Šaltinio duburys pailgas R–V kryptimi, 3×8 m dydžio. Trijose jo

vietose (ŠV, Š ir ŠR) muša atskiros versmės. Kadangi duburio PR pusėje įrengta 0,4 m aukščio rąstų užtvanka, šaltinio vanduo formuoja nedidelį tvenkinėlį ir krisdamas per užtvanką nuteka P (160°) kryptimi, kur už 8 m išsilieja šlapioje pievoje. Yra duomenų, kad šaltinis laikytas stebuklingu, čia buvo aukojamos monetos, kurių XX a. pr. vaikai šaltinyje dar rasdavę („Mikalojaus laikų kapeikų"). Miglotai menama, kad prie šaltinio stovėjo koplytėlė, be monetų, čia buvo randama ir „šventų medaliukų".

Šeimaties (Utenos r.) šaltinis, vadinamas Kregžliu, arba Kriogžliu, yra apie 0,75 km į Š–ŠR nuo Šeimaties pilkapių (AR 1343) ir akmens su pėda (AR 1347), 0,28 km į R nuo kelio Liumpiškės–Šeimatis, 0,25 km į ŠV Šeimaties piliakalnio (AR 1342), Balčių miško 110 kvartalo PR pakraštyje, Žiežulnio ežero V krante. Šaltinis trykšta ežero kranto šlaite, 6–8 m aukščiau ežero vandens lygio. Ištryškęs 1–1,5 m skersmens duburėlyje, šaltinis siaura protaka teka į R (90°), žemiau pasuka į ŠR ir išsiliejęs virsta 2,5–3 m pločio upeliu. Šaltinis neužšąla, jo vanduo rudas, geležingas. Pasak padavimų, vanduo turėjęs nepaprastų gydomųjų savybių tol, kol kartą kažkokia ponia šaltinyje nuprausė savo aklam šuniui akis. Kaip teigiama 1935 m. šaltinio aprašyme, „nuo to laiko [šaltinis] nieko „nemačija", tačiau senesni žmonės, matyt, dar tuo tiki ir šaltinį lanko, nes ant šakų ir ten esančio medžio šaknų, pro kurias krenta vanduo, yra apraišiota daug visokių naujesnių ir senų ryzelių [skiautelių], bet be pinigų".

Dūdų (Širvintų r.) Šventaraistis yra tarp Dūdų, Vaiškūnų ir Jaskaudžių, 0,15 km į V nuo kelio Jaskaudžiai–Vaiškūnai, į P nuo nebenaudojamo senojo kelio Jaskaudžiai–Dūdos, aukštumos kyšulių suformuotame trikampio formos 1–1,3 ha duburyje, kurio šlaitai siekia 18 m (R). Vandens perteklius iš duburio siaura protaka nuteka PV kryptimi. Už 0,4 km į PV nuo Šventaraisčio yra Dūdų akmuo su pėda.

Jaskaudžių (Širvintų r.) Šventorėlis yra 0,85 km į P nuo kelio į Raguvą, atsišakojančio iš kelio Vilnius–Panevėžys, tarp E. Šarmavičienės ir G. Česienės sodybų, abipus lauko kelio Jaskaudžiai–Vaiškūnai. Šventorėliu vadinama loma vaizdingos aukštumos terasoje. Vietos gyventojų pasakojimu, Šventorėlis buvęs klampi pelkaitė, kurią ilgainiui nuo aukštumų tekantis vanduo užnešė žemėmis. Lauko kelio P pusėje, vingyje, maždaug 20 m skersmens plote dar žymu buvus pelkaitę. Pasak padavimų, vieta pavadinta

Šventorėliu todėl, kad čia nuskendo iš ligonio važiuodamas kunigas.

Jačionių (Ukmergės r.) Kunigo bala yra Kunigo 0,88 km į ŠR nuo kelio į Alionis atsišakojimo iš viaduko kelyje Vilnius–Panevėžys, kelio į Alionis P pusėje, abipus magistralinio dujotiekio trasos. Tai būta maždaug 55×150 m dydžio užpelkėjusios balos. Po melioracijos jos vietoje liko maždaug 30×100 m dydžio loma, kurią Š–P kryptimi kerta dujotiekio trasa. Pasak padavimų, senovėje šioje vietoje iš ligonio važiuodamas kunigas „išvirto iš ratų".

Jurdonių (Ukmergės r.) Alkabalis, arba Aukabalis, yra 0,28 km į PR nuo kelio į Žuklius atsišakojimo iš kelio Pabaiskas–Gelvonai, 0,2 km į R nuo pastarojo kelio, 0,1 km į R nuo Pilipavičių sodybvietės, Žirnajų ežero ŠV pakrantėje. Alkabaliu, arba Aukabaliu, vadinama į ežero krantų aukštumas įsirėžusi Š–P kryptimi pailga, maždaug 100×200 m dydžio žemuma, kuri P pusėje susisiekia su ežeru. Pavasarį natūraliai ar anksčiau Jurdonių malūno užtvankai dirbtinai pakėlus vandens lygį, Alkabalis virsta ežero užutekiu.

Vaisgėliškio (Ukmergės r.) Alka arba Alkais vadinamas pelkėtas, gilus, maždaug 2,3 km ilgio, 0,3–0,5 km pločio duburys, besitęsiantis nuo Graužiečių (2–ojo Antakalnio) (Š) iki Biliūnų (P). Duburį į dvi dalis – Š ir P dalija jo „sąsmauka" ties Vaisgėliškiu bei Palobiu. Duburio P dalis žinoma Alkos, arba Alkų, pavadinimu. Ja Š–P kryptimi teka kanalizuotas Nasėvelos upelis. Archyviniai duomenys rodo, jog vietos gyventojai prieškariu jau skirtingai traktavo Alkų vietovardį, juo vadino arba 20 ha „raistą", arba 2 ha „drėgną, lygią pievą".

Žuklių (Ukmergės r.) Alka, arba Alkais, buvo vadinama 10–15 ha ploto vietovė („dirvos ir pievelės" arba „šlapia, įdubusi pieva") tarp Žuklių ir Gailiūnų, į PV nuo Gailiūnų kaimo kapelių, tarp Špokiškių kalno (į Š nuo jo) ir kelio Žukliai– Vilnius–Panevėžys (į P nuo jo).

Alkūnų (Molėtų r.) Didysis ąžuolas auga Molėtų girininkijos Alkūnų miško 20 kvartale, Raganautiškės raisto balų ŠV krante, prie miško keliukų kryžkelės. Ąžuolas 6,5 m apimties (1 m aukštyje), 2 m skersmens, apie 25 m aukščio. Medžio kamienas 5,5–6 m aukštyje šakojasi į 3 liemenis. Anksčiau, kaip pasakojama, ąžuole buvęs įkeltas Marijos paveikslas. XX a. vid. ši vieta dar buvo gausiai ir dažnai lankoma daugelio aplinkinių kaimų gyventojų,

kurie čia rengdavę įvairius pasilinksminimus. Pasak padavimų, ši vieta esanti šventa, čia pasirodydavęs „senas senutėlis" Dievas, taip pat Marija („nesakė kaip ana atrodo, bet sakė, kad pasdarė šviesu <...> ir tas Marijos abrozdėlis (paveikslas) atsirado").

Vykintas VAITKEVIČIUS

Survey of mythological and votive objects

Survey of mythological-votive objects in various Lithuanian districts was carried on by the LIH in 1998-1999. About 90 such objects were localized and surveyed (sacred hills, stones, springs, trees, different kinds of mythological sites) the existence of which has so far been known only from archival data or the data available has been incomplete. The article contains information about some investigated objects of greater importance.

Vykintas VAITKEVIČIUS, Gintautas ZABIELA

ŽVALGOMOSIOS EKSPEDICIJOS RYTŲ LIETUVOJE 1999 M.

1999 m. LII žvalgė nežinomus archeologinius bei mitologinius–sakralinius objektus Anykščių, Rokiškio, Utenos ir Zarasų rajonuose. Ekspedicijų metu aplankyta per 100 vietovių, žvalgyta maždaug 150 objektų. Aptikti 7 archeologiniai, 26 mitologiniai–sakraliniai ir 2 istoriniai objektai, kuriuos reikia įrašyti į kultūros paminklų apskaitą. Dar 19 mitologinių–sakralinių ir 2 istoriniai objektai yra registruotini ir saugotini, o 14 archeologinių ir 2 mitologinių–sakralinių objektų vertei nustatyti reikalingi papildomi tyrinėjimai. Paminėtina dalis svarbiausių žvalgytų, lig šiol nežinomų arba menkai žinomų archeologinių ir mitologinių–sakralinių objektų.

Gasių (Zarasų r., Dusetų sen.) piliakalnis, vadinamas Katilničia, Piniginiu kalnu arba Šaikine, yra 0,7 km į ŠR nuo Skineikių piliakalnio (AR 1514), 0,3 km į PV nuo kelio Padustėlis–Pempės, 0,13 km į ŠR nuo Svaitutėlės upelio dešiniojo kranto, 0,1 km į Š nuo P. Jonėno sodybos. Piliakalnis įrengtas aukščiausioje ožnugario dalyje, jo aikštelė pailga ŠR–PV kryptimi, 10×14 m dydžio. Pylimas aikštelės PR gale yra 10 m ilgio,